

Jan Baudouin de Courtenay's place in the history of Linguistics

Arezoo Adibeik ¹

Jan Baudouin de Courtenay is best-known for his views on the distinction between phonetic and phonemic analysis of sounds. His theory of the phonemic and phonetic alternations has led to the modern phonological schools of linguistics. De Courtenay was in fact a pioneer of the modern linguistics who anticipated most of the basic concepts of structuralist theories. In particular, his formative influence on modern phonology is generally acknowledged. However, unfortunately, his name is missed in the history of linguistics as the one who first introduced the most basic concepts in this science. This paper, deals with his beliefs and achievements in modern linguistics.

Key words: Phonology, Phonetics, Morpho-phonemics, The Kazan School, Prague School.

¹-M.A. graduate in Linguistics, Allameh Tabatabai University
ling_desiderio@yahoo.com

جایگاه یان بودون دوکورتنی در تاریخ زبان‌شناسی

آرزو آدی بیک^۱

چکیده

یان بودون دوکورتنی (۱۸۴۵-۱۹۲۹) زمینه‌گذار اندیشه‌های متمایز میان تحلیل‌های آواشناختی و واج‌شناختی بود. او در واقع پیشگام زبان‌شناسی نوین و به ویژه مطرح‌کننده مفاهیم بنیادین نظریه‌های ساختگرا است. با توجه به اهمیت نظریه آوایی مطرح شده از سوی وی که منجر به پایه‌گذاری بسیاری از مکاتب واج‌شناسی نوین گردید، جای خالی نام او در متونی که به تاریخ زبان‌شناسی پرداخته‌اند، به چشم می‌خورد. این مقاله به بررسی آراء و نقش او در پیدایش زبان‌شناسی نوین می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی: واج‌شناسی، آواشناسی، واژ-واجی، مکتب قازان، مکتب پراگ

۱- مقدمه

پیدایش زبان‌شناسی نوین از دهه ۷۰ قرن ۱۸ میلادی آغاز گردید که امروزه با نام دو تن از طلایه‌داران تاریخ زبان‌شناسی گره خورده است: یعنی فردینان دوسوسور^۲، زبان‌شناس سوئیسی مکتب ساختگرایی اروپایی و بودون دوکورتنی، زبان‌شناس لهستانی مکتب قازان و مکتب نقش‌گرای پراگ. هر چند هر دوی آنها در مکتب دستور تاریخی-تطبیقی نودستوریان کار خود را آغاز کرده بودند به سرعت دریافته‌اند که محدودیت‌هایی در روش تاریخی و بررسی مرحله به مرحله واقعیت‌های زبان‌شناختی وجود دارد. دوکورتنی خود بر این باور بود که مقایسه بین زبان‌ها تنها یک مرحله در تاریخ علم است که هدف محسوب نمی‌شود اما راهگشاست. او بیشتر به لحاظ آراء خود در زمینه آواهای زبان به عنوان عناصر ساختاری و نه فقط پدیده‌های فیزیکی شناخته شده است. در واقع آرای وی منجر به پدید آمدن زبان‌شناسی نوین و ساختگرا گردید. از آنجا که بسیاری از نوشته‌های باقی مانده از دوکورتنی به زبان‌های روسی، لهستانی و برخی نیز به زبان آلمانی است، بسیاری از زبان‌شناسان غربی تا مدتی نسبتاً طولانی از آراء این زبان‌شناس بزرگ بی‌اطلاع بودند. از دیگر علل ناشناخته ماندن دوکورتنی را شاید بتوان به فضای بسته کمونیستی آن روزگار روسیه نسبت داد. در

ling_desiderio@yahoo.com

۱- کارشناس ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی

۲- F.de Saussure

این مختصر ضمن معرفی این بنیانگذار مکتب زبان‌شناسی قازان^۱، برخی دستاوردهای وی در این مکتب و زبان‌شناسی امروز بررسی خواهد شد.

۲- زندگینامه

یان نیه سیسلاو ایگناسی بودون دو کورتنی^۲ در ۱۳ مارس ۱۸۴۵ میلادی در رادزیمین^۳ نزدیکی ورشو^۴ دیده به جهان گشود. وی اصالتاً فرانسوی بود. معروف‌ترین اجداد اشراف‌زاده وی، بالدوین دو کورتنی^۵، کنت فلاندرز^۶ و لرد کنستانتین پل^۷ در قرن ۱۴ میلادی بود. جد بزرگ بودون در ابتدای قرن ۱۸ از فرانسه به لهستان مهاجرت کرد که با این مهاجرت آخرین تبار فرانسوی آنها از میان رفت. دوکورتنی در دانشگاه ورشو مشغول به تحصیل زبان‌شناسی اسلاویایی شد. حوزه مورد علاقه او بیشتر در زمینه تفسیر روان‌شناختی واقعیت‌های زبانی بود، گرایش رو به رشدی که در آن دوران طرفداران زیادی در بین زبان‌شناسان اروپای غربی داشت. وی پس از دریافت مدرک فوق لیسانس خود در سال ۱۸۶۶ به پراگ، ^۸ینا و برلین رفت و در آنجا به مطالعه زبان سنسکریت همت گماشت. سپس به سن‌پترزبورگ و لایپزیگ رفت و از آنجا فوق لیسانس دیگری در زمینه زبان‌شناسی تاریخی گرفت. در سال ۱۸۷۲ به ایتالیا سفر کرد تا گویش‌های اسلاویایی رزيجا^۹ را بررسی کند و همین کار سبب شد تا بتواند دکترای خود را در زمینه دستور تطبیقی از دانشگاه سن‌پترزبورگ دریافت نماید. دوکورتنی طی سال‌های ۱۸۷۵-۱۸۸۳ به مدت هشت سال در قازان بود و به تدریس دروسی چون زبان‌شناسی عمومی، آواشناسی تطبیقی زبان‌های هند و اروپایی، دیرینه‌شناسی زبانی^{۱۰} و برخی بخش‌های دستور تاریخی زبان روسی پرداخت (کوئرر و سودک، ۲۰۰۱: ۲۱۰). پس از ترک قازان به دورپات^{۱۱} رفت و در آنجا استاد دستور تطبیقی اسلاویایی شد. در سال ۱۸۹۳ نیز در کراکف^{۱۲} زبان‌شناسی اسلاویایی را تدریس کرد تا سال ۱۹۰۰ که به سن‌پترزبورگ بازگشت. در آنجا بود که در سال ۱۹۱۳ به خاطر نوشته‌هایش بر ضد حکومت وقت روسیه به زندان افتاد اما با آغاز جنگ اول

^۱- The Kazan School of Linguistics

^۲-Jan Niciśław Baudouin de Courtenay

^۳-Radzymin

^۴-Warsaw

^۵-Baldwin de Courtenay

^۶-Count of Flanders

^۷-Lord of Constantinople

^۸- Jena

^۹-Rezija

^{۱۰}-Linguistic palaeontology

^{۱۱}-Dorpat (که امروزه تارتو نام دارد و در کشور استونی است)

^{۱۲}-Krakow

جهانی از زندان آزاد شد. او پس از پایان جنگ به لهستان و به دانشگاه جدید و بازسازی شده ورشو بازگشت و در همانجا در ۳ نوامبر ۱۹۲۹ چشم از جهان فرو بست. روی سنگ قبر وی این جمله حک شده است:

«او به دنبال حقیقت و عدالت بود.»

۳- شاگردان

بسیاری از شاگردان دوکورتنی از زبان‌شناسان پر آوازه شدند. با استعدادترین و درخشان‌ترین شاگرد او میکلائی هابدانک کرزوفسکی^۱ است که در سال ۱۸۵۱ در ناحیه‌ای به نام لاک^۲ (که امروزه بخشی از کشور اوکراین است) دیده به جهان گشود. وی طی سال‌های ۱۸۷۸ - ۱۸۸۳ در قازان دانشجوی دوکورتنی بود و او بود که استفاده از اصطلاح phoneme را به استاد خود پیشنهاد کرد. کرزوفسکی پس از آنکه دوکورتنی به دوریات رفت؛ بر کرسی وی نشست و به تدریس تمام دروس استاد خود در قازان همت گماشت. متأسفانه این شاگرد مستعد و باهوش در جوانی و در سال ۱۸۸۷ در اثر ابتلا به یک بیماری پیش‌رونده عصبی چشم از جهان فرو بست. از دیگر شاگردان دوکورتنی در قازان می‌توان به سرگئی کنستانتینوویچ بولیچ^۳ (۱۸۵۹ - ۱۹۲۱)، واسیلیچ الکسیویچ بوگورودیک^۴ (۱۸۵۷ - ۱۹۴۱) و الکساندر ایوانویچ الکساندروف^۵ (۱۸۶۱ - ۱۹۱۷) اشاره کرد که تمام آنها علاقمند به پژوهش در مورد زبان‌های زنده نوین بودند و به بررسی تطبیقی و رده‌شناختی زبان‌های مذکور می‌پرداختند. دوکورتنی مدتی را نیز در دانشگاه سن‌پترزبورگ به تدریس گذراند که از جمله دانشجویان او در آنجا می‌توان لو ولادیمیروویچ شربا^۶ (۱۸۸۰ - ۱۹۴۴) مکس وازمر^۷ (۱۸۸۶ - ۱۹۶۲)، بوریس یاکوولویچ ولادیمیرکوف^۸ (۱۸۸۴ - ۱۹۳۱)، یوگنی دیمیتریویچ پولیانوف^۹ (۱۸۹۱ - ۱۹۳۸) و بوریس الکساندروویچ لارین^{۱۰} (۱۸۹۳ - ۱۹۶۴) را نام برد. دوکورتنی در سن پترزبورگ طی سخنرانی‌هایش به دلایلی که بر ما پوشیده است از شاگرد فقید خود کرزوفسکی و آراء درخشان وی هیچ نامی نبرده است (برزین، ۲۰۰۱: ۲۱۴؛ پولیانوف، ۱۹۶۸: ۱۸۵).

^۱ - Mikołaj Habdank Kruszewski

^۲ - Łuck

^۳ - Sergej Konstantinovič Bulič

^۴ - Vasilij Alekseevič Bogorodickij

^۵ - Aleksandr Ivanovič Aleksandrov

^۶ - Lev Vladimirovič Ščerba

^۷ - Max Vasmer

^۸ - Boris Jakovlevič Vladimircov

^۹ - Evgenij Dmitrievič Polivanov

^{۱۰} - Boris Aleksandrovich Larin

۴- آراء و حوزه‌های مورد مطالعه

بسیاری از ایده‌های بودون دوکورتنی الهام گرفته از علم زبان‌شناسی تاریخی (فقه‌اللغه)^۱ قرن ۱۹ میلادی بود. او نظریه واج‌شناسی را در زبان‌شناسی پایه‌گذاری کرد و آن را به طور مبسوط شرح داد. وی مدافع سرسخت گسترش آزاد تمامی زبان‌ها و استقلال ملی کشورها بود. به باور دوکورتنی، مطالعه تاریخ زبان‌شناسی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است که این مسئله بر مبنای درک طبیعت هم‌زمانی نظام‌های زبانی نیز استوار بود. او مطالعه توصیفی و تجربی زبان و نیز اندیشه یک زبان محض را به شدت مورد انتقاد قرار داد، در عین حال خاطر نشان می‌کرد که داشتن دانشی کامل از هر یک از زبان‌های زنده دنیا اولویتی ضروری برای هر نوع نظریه‌پردازی و تبیین درباره آنهاست. در واقع هدف دوکورتنی و شاگردش کروفسکی در زمینه زبان‌شناسی تاریخی این بود که زبان‌شناسی را علمی طبیعی با معیار تبیینی و نه صرفاً استقرایی در نظر بگیرند. چنانکه در بخش‌های بعد خواهیم دید دستاوردهای این دو بود که بعدها زمینه‌ساز آراء مکتب پراگ گردید.

دوکورتنی علیرغم اینکه در زبان‌شناسی تطبیقی متخصص بود، به مسائل کلی‌تر زبان همچون گفتار کودکان، پرسش‌ها و مسائلی در مورد آمیختگی زبان و تأثیر ساختار زبان‌شناسی بر روی نگرش جهانی و قائل شدن تمایز بین ایستایی و پویایی زبان‌ها نیز اشاره دارد. به باور وی برخورد زبانی است که سبب تغییر در زبان‌ها می‌شود (روتکوفسکی، ۲۰۰۵: ۱۲۸). او همچنین در سال ۱۹۱۲ در مقاله‌ای تحت عنوان «رابطه بین نوشتار و گفتار زبان روسی»^۲ به تفاوت بین دو صورت زبانی نوشتاری که ثابت است و عبارت گفتاری که مربوط به لحظه است و پایدار نمی‌باشد، پرداخت. هر چند مهم‌ترین دستاورد وی در زبان‌شناسی نوین شرح نظریه‌هایی در زمینه‌های واج‌شناسی و واژ-واجی بود که متعاقباً زمینه‌ساز پژوهش‌های آتی در این دو حوزه شد. او زبان‌شناسی را علمی مربوط به انسان و طبیعت در آن واحد قلمداد می‌کرد. به بیانی دیگر او به دو علم جداگانه معتقد بود: (۱) علوم طبیعی که آوایی-انسان‌شناختی^۳ ذیل آن قرار می‌گرفت. (۲) علوم انسانی که روانی-آواشناختی^۴ مربوط به آن بود. هر دوی این علوم در بازنمایی صورت‌های تولیدی-شنیداری با یکدیگر همپوشی دارند. وی همچنین اصطلاحاتی چون آوا و طنین^۵ را متعلق به علوم طبیعی می‌دانست و از این رو بود که اصطلاحات جدیدی را با مبنای اندیشه‌ای زبان‌شناختی ابداع کرد که بر اساس فرایندهای ذهنی فردی و جمعی استوار بود.

^۱- Philology

^۲- The relationship between Russian writing and the Russian Language

^۳- anthropophonics

^۴- psychophonetics

^۵- Resonance

۵- اهمیت دستاوردهای بودون دو کورتنی در دو مکتب قازان و

پراگ

۵-۱- مکتب قازان

دوکورتنی در اواسط دهه ۱۸۷۰ میلادی مکتب زبان‌شناسی قازان را در روسیه تأسیس کرد و به مدت هشت سال در سمت استادی این مکتب ماند. وی در قازان همکاری نزدیکی با شاگردش میکلاوی کروفسکی آغاز کرد که این همکاری زمینه‌ساز بسیاری از مبانی بنیادین زبان‌شناسی امروز گردید. آنها بین مطالعه فیزیولوژیک صداها و صداهایی که در صرف یک زبان به کار می‌روند تمایز قائل شدند که در بخش‌های بعدی این مقاله به آنها خواهیم پرداخت و خواهیم دید که این مکتب بعدها توانست علیرغم دور افتادگی قازان، که در مرکز روسیه قرار داشت، بسیاری از مکاتب زبان‌شناسی پس از خود را تحت تأثیر قرار دهد.

۵-۲- مکتب پراگ

مکتب پراگ متشکل از گروهی از دانشمندان چک بود و دانشمندان دیگری از جمله افراد مشهور مکتب پراگ نیز در آن عضویت داشتند. از جمله می‌توان به ویلم متسیوس (بنیانگذار این مکتب)، نیکلای ترویتسکوی، رومن یاکوبسن، آندره مارتینه، کارل بولر، بودون دو کورتنی و میکلاوی کروفسکی اشاره کرد. این مکتب در واقع برآیند زبان‌شناسی صورت‌نگرای روس و ساخت‌نگرای سوسوری و نیز بدعت‌هایی از مکتب پراگ بود. زمینه مورد علاقه زبان‌شناسان مکتب پراگ بیش از همه نظریه واج‌شناسی بود. این مکتب که برای نخستین بار میان واج‌شناسی و آواشناسی تمایز دقیق قائل شد به صورت رسمی با برگزاری سمیناری در سال ۱۹۳۰ و انتشار مجموعه مقالات آن سمینار به مجامع علمی بین‌المللی معرفی شد.

از جمله دستاوردهای واج‌شناختی مکتب پراگ، می‌توان به پایه‌ریزی واج‌شناسی و ارائه دو نگاه مختلف به صدا (صدا به عنوان واحدی روان‌شناختی و صدا به عنوان واحدی فیزیولوژیک) و نیز طرح تقابلهای واج‌شناختی^۱ و خنثی‌شدگی^۲، مشخصه‌های ممیز^۳، تقابلهای جفتی^۴، واج‌شناسی صرفی/واژ- واج‌شناسی^۵ و نیز نشان‌داری^۶، به ویژه از سوی ترویتسکوی و یاکوبسون اشاره کرد. در اینجا بود که تفاوت تحلیل آواشناختی و واج‌شناختی صداها به طور کامل و مشخص بیان شد که در واقع،

^۱- Phonological oppositions

^۲ Neutralization

^۳- Distinctive features

^۴- Pair oppositions

^۵- Morphophonemics / Morphonemics / Morphophonology

^۶- Markedness

پیش‌تر کسانی چون دوکورتنی زمینه‌ساز این تفکیک شده بودند و هم او بود که پیش از سوسور، تقابل دو رویکرد هم‌زمانی^۱ و درزمانی^۲ و نیز گفتار و زبان را به همراه کروزفسکی در مکتب قازان روسیه مطرح کرد. واج و تکواژ نیز به تعبیر امروزی، به نوعی ساخته و پرداخته دوکورتنی است. ساسانی (۱۳۸۳) به نقل از یاکوبسون می‌نویسد: «بسیاری از مبانی و مفاهیمی که سوسور (۱۸۵۷-۱۹۱۳) مطرح کرده است، به معاصران مسن‌تر از او یعنی بودون دوکورتنی و کروزفسکی باز می‌گردد، هر چند در دوره زبان‌شناسی عمومی، برخی از این مفاهیم به گونه‌ای روشن‌تر و گسترده‌تر مطرح شده است». یاکوبسون همچنین دوگانگی درونی میان زبان و گفتار سوسور را در واقع معادل تمایز قدیمی‌تر بودون دوکورتنی میان Očerki Nauki و jazyke در ۱۸۷۰ می‌داند و باز در همان‌جا، صراحتاً می‌گوید که «تفاوت میان دو دیدگاه زبان‌شناسی هم‌زمانی و درزمانی را بودون دوکورتنی در ثلث آخر قرن نوزدهم به صورتی کاملاً روشن توضیح داده بود». از این‌رو به نظر می‌رسد که مفاهیم مطرح‌شده از سوی دوکورتنی بر آراء سوسور تأثیر فراوان داشته است. به طور کلی مباحثی که دوکورتنی مطرح کرده بود به نحو قابل ملاحظه‌ای از مباحث مطرح‌شده از سوی سوسور روشن‌تر و قابل فهم‌تر بود. از جمله اصطلاحات کلیدی به کار رفته از سوی دوکورتنی که بعدها در کارهای سوسور نیز به چشم می‌خورد، عبارتند از: تمایز بین هم‌زمانی و درزمانی، تمایز بین زبان و گفتار، تمایز قائل شدن بین ویژگی‌های آوایی و واجی و نیز ابداع اصطلاح تکواژ.

۶- جایگاه دوکورتنی در تاریخ زبان‌شناسی

سال‌ها پیش از آنکه سوسور به طور جدی خود را درگیر مسائل زبان‌شناسی عمومی کند، بسیاری از همان مسائل، مورد دغدغه و توجه خاص دوکورتنی و کروزفسکی شد که اندرسن (۱۹۸۵: ۵۶) نیز به این مسئله اشاره کرده است.

به گفته روبینز (۱۳۷۰: ۴۲۶) بودون دوکورتنی کسی بود که میان صدا یا آوا از یکسو و واج از سوی دیگر تمایز اصطلاح‌شناختی صریح پدید آورد. وی از لفظ روسی Fonema استفاده فنی کرد و نظریه واجی خود را در سال ۱۸۹۳ منتشر ساخت. اما احتمالاً بسیار پیشتر از این تاریخ، بدان نظریه راه یافته بوده باشد. زیرا طبق آثار موجود، دوفریشه-دژنه^۳، زبان‌شناس فرانسوی، نخستین بار در سال ۱۸۷۳ اصطلاح Phoneme را تنها برای ارجاع به آواهای گفتاری ابداع کرد. در هر حال، از دهه دوم قرن بیستم به بعد بود که اصطلاح واج رواج عام پیدا کرد یعنی پس از آنکه آموزه‌های سوسور اندک‌اندک جای خود را باز کرد و تأثیر خود را در بررسی‌های زبانی رفته‌رفته بر جای نهاد. هر چند بعدها به گفته خود دوکورتنی، میکلائی کروزفسکی کسی بود که پیشنهاد اصطلاح

^۱- Synchronic

^۲- Diachronic

^۳- Dufriiche-Desgenettes

phoneme (واج) به عنوان اصطلاحی متفاوت از phone (آوا) را در مقاله‌ای تحت عنوان «تغییرات واکه‌ای» ارائه نمود^۱ (فرث، ۱۹۵۷: ۱؛ دو بوگراند، ۱۹۹۱: ۲۲۰). این دو اصطلاح در مکاتب دیگر به ویژه مکتب لندن و پراگ گسترش یافت و ایده واج در کار تمام آواشناسان و واج‌شناسانی که آوانگاری تفصیلی می‌کردند نیز وارد گردید. دوکورتنی همچنین بر این باور بود که صداهای زبان بیشتر عناصری ساختاری هستند تا پدیده‌های صرفاً واکنشی و شنیداری (روتکوفسکی، ۲۰۰۵: ۱۲۸). آراء و دستاوردهای دوکورتنی تأثیر به‌سزایی در نظریه‌های زبان‌شناسی قرن بیستم داشت و به عنوان شالوده‌ای در پیدایش بسیاری از مکاتب واج‌شناسی نوین مطرح گردید. سه مکتب اصلی واج‌شناسی قرن بیستم که مستقیماً از نظریه‌های واج‌شناختی و واژ-واج‌شناختی دوکورتنی نشأت گرفته‌اند عبارتند از: ۱) مکتب واج‌شناسی لنینگراد (۲) مکتب واج‌شناسی مسکو (۳) مکتب واج‌شناسی پراگ که این مکتب به دلیل دستاوردها و نظریه‌های واج‌شناختی همواره از اهمیت بیشتری در زبان‌شناسی نوین برخوردار بوده است.

۷- جمع‌بندی مطالب

علیرغم آنکه به لحاظ تاریخی سوسور پدر علم زبان‌شناسی نوین لقب گرفته است باید دانست که در اصل بودون دوکورتنی و شاگردش کروزفسکی بودند که در معرفی مفاهیم بنیادین زبان‌شناسی نوین نقش اساسی داشته‌اند. در واقع جایگاه بنیانگذار مکتب قازان در تاریخ زبان‌شناسی به دلایلی که در مقاله نیز مطرح شده، کم‌رنگ گردیده است. هر چند به باور نگارنده می‌توان دوکورتنی را به حق آغازگر انقلاب سوسور و به مثابه عاملی مهم در پیدایش مکاتب واج‌شناسی نوین دانست. به بیانی دیگر شاید بتوان گفت که بودون دوکورتنی حلقه مفقوده‌ای است که زمینه‌ساز پیوند زبان‌شناسی تاریخی-تطبیقی قرن ۱۹ به زبان‌شناسی نوین قرون ۲۰ و ۲۱ در تاریخ زبان‌شناسی گردیده است.

منابع

- روبینز، آ.ا.ج. (۱۳۷۰) *تاریخ مختصر زبان‌شناسی*، چاپ سوم، ترجمه علی محمد حق شناس. تهران: نشر مرکز، کتاب ماد.
- ساسانی، ف (۱۳۸۳) «نگاهی به مطالعات مکتب پراگ»، سایت پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی. <http://www.islamicart-crc.org>
- Anderson, S.R. (1985) *Phonology in the 20th Century*. Chicago: University of Chicago Press.

۱- دوکورتنی (۱۸۹۵) در کتاب خود با نام "Versucheiner Theorie Phonetischer Alternationen" (مقاله‌ای در باب یک نظریه تناوب آوایی) لفظ phoneme را به عنوان «معدل روان‌شناختی آوای گفتاری» مطرح کرد.

-
-
- Crystal, D. (2003) *The Cambridge Encyclopedia of Language*. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Beaugrande, R. (1991). *Linguistic Theory: The Discourse of Fundamental works*. London & New York: Longman
- Firth, J. R. (1957) *Papers in Linguistics (1934-1951)*. London: Oxford University Press.
- Fried, V. (1972) *The Prague School of Linguistics and Language Teaching*. London: Oxford University Press.
- Koerner, E. F. K. and A. J. Szwedek. (2001) *Towards a History of Linguistics in Poland: On the Occasion of the 150th Anniversary of The Birth of Mikołaj Kruszewski*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kruszewski, M. (1995) *Writings in General Linguistics*. In E.K.Koerner's edition. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mugaden, J. (1988) "The Place of J.Baudouin de Courtenay in the History of Modern Linguistics". *Russian Linguistics*. vol.12. pp.133-145. Kluwer Academic Publishers.
- Rutkowski, P. (2005) "Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niecisław". In Philipp Stranzy. [ed.]. *Encyclopedia of Linguistics*. New York: Fitzory Dearborn. Vol.1. pp.128-129.
- Woolacott, K.J. (1994) "Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy". *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. In R. E. Asher's edition. Vol.1. Pergamon Press. p.318.
- <http://www.ling.fju.edu.tw/phono/kazan.htm>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Niecis%C5%82aw_Baudouin_de_Courtenay
- <http://www.encyclopediaofukraine.com/pages/B/A/BaudouindeCourtenayJan.htm>

سلسله